

Opvattingen over accountants

Een studie naar de verwachtingen van gebruikers van financiële informatie ten aanzien van de accountant en het verklaringstelsel

Drs. P. Klijnsmit, Drs. B. van Praag, Prof. Dr. Ph. Wallage en F. Drieënhuizen

1 Inleiding

Vanaf medio 1995 is bij de vakgroep Accountancy & Recht van de Universiteit van Amsterdam een onderzoek verricht naar opvattingen omtrent het optreden van accountants. Het onderzoek is uitgevoerd door een scriptiegroep van de postdoctorale accountantsopleiding¹ en is een gedeeltelijke replicatie van een vergelijkbaar onderzoek dat in 1987 door het Limperg Instituut is uitgevoerd. De rijke dataverzameling die uit het voornoemde onderzoek is voortgevloeid, vormt de basis van het onderstaande artikel.

In dit artikel zal worden ingegaan op een aantal bevindingen die betrekking hebben op het verklaringstelsel. De verklaringen van accountants zijn het instrument waarmee de accountant zijn oordeel omtrent de getrouwheid van de jaarrekening aan derden overbrengt. De waarde van de verklaring wordt mede bepaald door de duidelijkheid waarmee de accountant communiceert. Het is niet voor niets dat in de Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants (GBR, artikel

11) van de accountant geëist wordt dat deze er zorg voor draagt dat zijn mededelingen een duidelijk beeld geven van de uitkomsten van zijn arbeid. Om de waarde van de verklaring te beoordelen kan men zich afvragen in hoeverre de duidelijkheid die de accountant beoogt ook daadwerkelijk wordt bereikt. In dit kader wordt veelal gesproken over een verwachtingskloof.

De verwachtingskloof is niet uniek voor het accountantsberoep, veel andere, met name dienstverlenende, bedrijfstakken kennen het fenomeen.² De term verwachtingskloof verwijst naar een discrepantie tussen de door een cliënt verwachte en de daadwerkelijk geleverde prestatie. Wanneer de term specifiek op het openbare accountantsberoep wordt betrokken kan men naast de verwachtingen van de cliënt spreken van de verwachtingen van het maatschappelijk verkeer. Het feit dat de activiteiten van een openbaar accountant een groter publiek kennen dan alleen de directe opdrachtgever is niet alleen de basis, maar ook de Achilleshiel van de openbare accountantsfunctie. Limperg (1932, p. 233) stelde reeds in zijn vertrouwensleer, dat het vertrouwen van het maatschappelijk verkeer een bestaansvoorwaarde is voor het accountantsberoep. Het verdwijnen van het vertrouwen in de openbaar accountant van het maatschappelijk verkeer, doordat deze niet de prestaties levert die men van hem verwacht, kan op de lange termijn een bedreiging vormen voor het voortbestaan van de maatschappelijke functie van de openbare accountant. Een direct effect van de discrepantie tussen verwachting en prestatie is te vinden in de toename van het aantal rechtzaken jegens accountantskantoren wegens het vermeende falen van de controle. Dergelijke rechtzaken komen relatief veel voor in Angelsaksische landen. In deze landen is dit fenomeen bekend als

Drs. P. Klijnsmit studeerde bedrijfseconomie en fiscale economie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Hij is als AIO verbonden aan het Tinbergen Instituut en aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie van de UvA.

Drs. B. van Praag studeerde bedrijfseconomie aan de UvA. Hij is als AIO verbonden aan het Tinbergen Instituut en de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie van de UvA.

Prof. Dr. Ph. Wallage is directeur van KPMG Accountants NV en hoogleraar accountantscontrole aan de UvA.

F. Drieënhuizen is senior accountant medewerker bij Moret Ernst & Young accountants en adjunct directeur van het Limperg Instituut.

litigation crisis of *liability crisis*. Russell (1986, p. 58) stelt dat er niet slechts sprake is van een *liability crisis* maar tevens van een *credibility crisis*. Volgens Russell is de geloofwaardigheid van de openbaar accountant dus in het geding.

Zoals door Limperg (1932, p.233) werd opgemerkt, ontleent het beroep haar bestaansrecht aan de behoefte aan een deskundig en onafhankelijk oordeel omtrent verantwoordingen. De accountant kan echter niet onbepaald aan deze behoefte voldoen; de controletechnieken kennen hun grenzen.³ Het openbaar-accountantsberoep bevindt zich door dit spanningsveld in een lastig parket. Uit een onderzoek van Beck (1973) bleek al dat de taken die door het maatschappelijk verkeer, *in casu* Australische investeerders, aan de openbaar accountant worden toegedicht, de werkelijkheid veelal ruim overstijgen. Porter (1993) onderzocht de opbouw van de verwachtingskloof en splitste deze in twee onderdelen. Enerzijds werd gesproken over een *reasonable-ness gap*, dit is het deel van de verwachtingskloof dat valt toe te schrijven aan onredelijke verwachtingen van het maatschappelijk verkeer met betrekking tot prestaties van de accountant. Anderzijds werd gesproken over een *performance gap*, hetgeen weer werd opgesplitst in respectievelijk tekortkomingen in de prestaties en tekortkomingen in de regelgeving. De tekortkomingen in de prestaties betreffen tekortkomingen die de openbaar accountant zelf zijn aan te rekenen. Tekortkomingen in de regelgeving daarentegen betreffen prestaties die door het maatschappelijk verkeer, op basis van een kosten/batenafweging, in alle redelijkheid van de openbaar accountant kunnen worden verwacht, maar op basis van de regelgeving niet van de openbaar accountant worden geëist. Porter (1993, p. 65) schreef op basis van haar onderzoek eenderde van de verwachtingskloof toe aan de *reasonableness gap* en tweederde aan de *performance gap*. Van de *performance gap* werd drievierde toegeschreven aan tekortkomingen in de regelgeving en eenvierde aan tekortkomingen in de prestaties van de accountant.

Doel van dit artikel is om de verwachtingen van het maatschappelijk verkeer met betrekking tot de prestaties van de openbaar accountant in beeld te krijgen. Hierbij worden de verwachtingen zowel onderling als met het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 en met de toepasselijke regelgeving vergeleken. De verwachtingskloof wordt, uitgaande van de verdeling van Porter, in

dit artikel bestudeerd wat betreft de *reasonable-ness gap* en het eerste deel van de *performance gap*, namelijk de tekortkoming in de regelgeving. De divergentie tussen de verwachting van de gebruikers en de prestaties die de accountant volgens de regelgeving zou moeten verrichten, wordt in dit artikel aangeduid als de verwachtingskloof en zal niet nader geanalyseerd worden. Het artikel van Porter is slechts aangehaald als een voorbeeld van een zienswijze met betrekking tot de totstandkoming van de verwachtingskloof.

2 Richtlijnen

Centraal in dit artikel staan de Richtlijnen voor de Accountantscontrole. Deze richtlijnen dienen als leidraad voor de interpretatie van de verwachtingen ten aanzien van de accountant, zoals die leven bij gebruikers van financiële informatie. De richtlijnen voor de accountantscontrole zijn de afgelopen jaren sterk aan verandering onderhevig geweest. De RADAR Richtlijnen Controle zijn met ingang van 1 januari 1996 vervangen door de Richtlijnen voor de Accountantscontrole. Deze nieuwe richtlijnen zijn gebaseerd op de International Standards on Auditing (ISA's) van de International Federation of Accountants (IFAC). Evenals de oude RADAR Richtlijnen bezitten de nieuwe Richtlijnen voor de Accountantscontrole een zodanig gezag dat de accountant afwijkingen van de richtlijnen op goede gronden moet kunnen rechtvaardigen. Ten tijde van onderhavig onderzoek was de transformatie van de RADAR Richtlijnen naar de nieuwe Richtlijnen voor de Accountantscontrole in volle gang. Veel van de in dit artikel behandelde aspecten hangen met genoemde transformatie samen. Er is daarom besloten om wat de interpretatie van de verwachtingen van de gebruikers betreft aansluiting te zoeken bij de nieuwe Richtlijnen voor de Accountantscontrole en niet bij de RADAR Richtlijnen.

Een belangrijk onderdeel van de richtlijnen betreft het verklaringstelsel. Zoals reeds gemeld, is het verklaringstelsel het instrument waarmee de accountant zijn oordeel overbrengt. Hoewel de accountant voor zijn communicatie met de gecontroleerde entiteit beschikt over alternatieve media, zoals het accountantsverslag en de managementletter, is de accountant voor zijn communicatie met het maatschappelijk verkeer aangewezen op zijn verklaring. De verklaring van de accountant is dan ook van niet te onderschatten

belang. In de loop der jaren is het verklaringenstelsel meerdere malen aangepast en uitgebreid. Met de introductie van de nieuwe Richtlijnen voor de Accountantscontrole per 1 januari 1996 is ook het verklaringstelsel gewijzigd.

De recente aanpassingen zijn ingrijpend te noemen; niet alleen is de accountantsverklaring qua bewoording aangepast, ook heeft de accountantsverklaring (AV) gezelschap gekregen van de beoordelings- (BV) en samenstellingsverklaringen (SV). De AV en BV kunnen verschillende vormen aannemen afhankelijk van de uitkomst van de werkzaamheden. De SV kent slechts één vorm, namelijk de bevestigende. In dit artikel wordt, naast de SV, slechts de meest gebruikelijke vorm van de AV en BV, namelijk de goedkeurende verklaring, verder behandeld.

Accountantsverklaring

De AV is de verklaring die wordt verstrekt naar aanleiding van een door de accountant uitgevoerde controleopdracht. Het doel van een dergelijke opdracht is een oordeel te geven of een verantwoording in alle van materieel belang zijnde opzichten in overeenstemming is met de van toepassing zijnde grondslagen voor de financiële verslaggeving of, wanneer van toepassing, andere relevante criteria (Richtlijn 120, p. 57). Ten tijde van het onderzoek van het Limperg Instituut (1987) luidde de aanbevolen tekst van een goedkeurende AV als volgt:

Wij hebben de jaarrekening 19xx van NV X te Y gecontroleerd. Op grond van ons onderzoek zijn wij van oordeel dat deze jaarrekening een getrouw beeld geeft van de grootte en samenstelling van het vermogen van de vennootschap op 31 december 19xx en van het resultaat over 19xx.

Deze tekst, die in het vervolg van het artikel wordt aangeduid als 'oude' AV, is zeker in vergelijking met de latere verklaringen tamelijk kort te noemen. De aanbevolen tekst is per 1 januari 1991 gewijzigd. De gewijzigde tekst verschilt met de oude verklaring op twee belangrijke punten. Ten eerste wordt in deze verklaring melding gemaakt van de het feit dat het onderzoek in overeenstemming met algemeen aanvaarde grondslagen is uitgevoerd. Vervolgens wordt specifiek gemeld dat de jaarrekening in overeenstemming is met de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening. De tekst uit 1991 is de tekst van

de goedkeurende verklaring zoals deze ten tijde van onderhavig onderzoek in de praktijk werd gehanteerd.⁴ De tekst van de huidige AV, welke is gebaseerd op de IFAC richtlijnen, was op dat moment nog in voorbereiding, echter een concepttekst was reeds bekend. Deze concepttekst lijkt sterk op de huidige AV.

Er worden in de concepttekst een drietal paragrafen onderscheiden, te weten een inleidende paragraaf, een paragraaf over de reikwijdte van de controle en een oordeelsparagraaf. Met name de mededeling over de respectievelijke verantwoordelijkheid van de leiding van de huishouding en van de accountant in de inleidende paragraaf en de uitgebreide paragraaf omtrent de werkzaamheden van de controle wijken sterk af van eerdere verklaringen.⁵ Alhoewel de vrij grote veranderingen in de tekst van de goedkeurende AV wellicht anders doen vermoeden, is de strekking van de goedkeurende AV niet gewijzigd. De accountant is nog steeds van mening dat de jaarrekening voldoet aan de daaraan te stellen eisen. Hij geeft in de nieuwe verklaringen dus geen additionele zekerheden. Het doel van de veranderingen in de tekst van de verklaringen is slechts de duidelijkheid te vergroten door meer informatie te geven over de werkzaamheden van de accountant. De bovengenoemde concepttekst verschilt nauwelijks van de definitieve versie van de goedkeurende AV, zoals deze is opgenomen in Richtlijn 700 van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole. De belangrijkste verschillen betreffen de aanpassing van de verantwoordelijkheid van de accountant van 'het geven van een oordeel' naar 'het verstrekken van een accountantsverklaring' en de verwijzing naar algemeen aanvaarde richtlijnen met betrekking tot controleopdrachten in plaats van NIVRA Richtlijnen.

Beoordelingsverklaring

De BV is evenals de nog te behandelen SV een relatief nieuw fenomeen. De beoordeling van een verantwoording is gericht op het verkrijgen van een beperkte mate van zekerheid. De zekerheid die de accountant verschaft, wordt in de BV negatief geformuleerd. De accountant stelt dat hem niets is gebleken op grond waarvan hij moet concluderen dat de verantwoording niet aan de gestelde eisen voldoet.

Ten tijde van het onderzoek bestond er nog geen definitieve aanbevolen tekst voor de goedkeurende BV, daarom is gebruikgemaakt van de concepttekst. Deze concepttekst wordt gekenmerkt

door een aan de nieuwe AV analoge opbouw.⁶ In de concepttekst van de BV is sprake van een inleidende paragraaf, een paragraaf waarin de werkzaamheden van de accountant worden beschreven, een paragraaf met de mededeling dat er geen accountantscontrole is toegepast en een oordeelsparagraaf. De mededeling in de concepttekst dat geen accountantscontrole is toegepast en dat derhalve aan de werkzaamheden niet de zekerheid kan worden ontleend die wordt verkregen bij een opdracht tot accountantscontrole is essentieel. Opvallend is dat in de definitieve BV de mededeling 'geen accountantscontrole toegepast' is verdwenen. Het feit dat er in de definitieve BV wel melding wordt gemaakt van 'een mate van zekerheid die lager is dan aan een accountantsverklaring kan worden ontleend' stelt de lezer in staat om uit de context het ontbreken van accountantscontrole vast te stellen. In vergelijking met de concepttekst verschilt de definitieve BV verder door het toevoegen van een zinssnede met betrekking tot de verantwoordelijkheden van de accountant.

Samenstellingsverklaring

Een SV wordt afgegeven bij een jaarrekening die door de accountant is samengesteld. De accountant heeft deze jaarrekening noch gecontroleerd noch beoordeeld. De uit te voeren werkzaamheden zijn er niet op gericht en stellen de accountant niet in staat enige zekerheid te verschaffen omtrent de jaarrekening. De gebruikers van de samengestelde jaarrekening kunnen echter enige toegevoegde waarde ontleenen aan de betrokkenheid van de accountant aangezien de werkzaamheden met professionele deskundigheid en zorgvuldigheid worden verricht (Richtlijn 930, p. 737).

Ook van de SV was ten tijde van het onderzoek nog geen definitieve tekst beschikbaar. Daarom is ook in dit geval gebruikgemaakt van de concepttekst.⁷ De concepttekst laat zich kenmerken door vier belangrijke items. Ten eerste wordt er gesproken over de opdracht en de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever. Vervolgens wordt er melding gemaakt van het feit dat de accountant zijn werkzaamheden in overeenstemming met algemeen geldende richtlijnen heeft verricht. Als derde volgt, evenals bij de concepttekst van de BV, een mededeling omtrent het niet toepassen van accountantscontrole. Tot slot wordt een bevestiging van de uitgevoerde werkzaamhe-

den gegeven. In de definitieve SV is de expliciete mededeling over het niet toepassen van accountantscontrole verdwenen, maar worden de door de accountant uitgevoerde werkzaamheden nader gespecificeerd.

3 Onderzoeksvragen en methodologie

Dit onderzoek betreft de verwachtingen van gebruikers van jaarrekeningen ten aanzien van de toegevoegde waarde van accountants en de duidelijkheid van hun rapportage in de vorm van verklaringen. De vragen die in dit onderzoek aan de orde komen zijn:

- In hoeverre is er sprake van een discrepantie tussen de op grond van de regelgeving vereiste prestatie van de accountant en de verwachtingen van gebruikers van financiële informatie?
- Wijken de verwachtingen zoals gevonden in dit onderzoek af van de verwachtingen zoals deze bestonden tijdens het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987?

Het onderzoek is evenals in 1987 uitgevoerd door middel van een enquête. De enquête bestaat uit 26 vragen, welke veelal zijn onderverdeeld in enkele subvragen. Naast enkele meerkeuze vragen die tot doel hebben de achtergrond van de respondent vast te stellen, zijn de meeste vragen gebaseerd op een 5-punts Likertschaal. Bij deze vragen is het mogelijk om het antwoord 'geen mening' te geven. Voorts zijn er een aantal vragen waarin de respondent om een inschatting van een kans, in de vorm van een zekerheidspercentage, wordt gevraagd. In dit artikel wordt slechts aandacht besteed aan vragen die verband houden met de achtergrond van de respondent en vragen die betrekking hebben op de perceptie van de respondent ten aanzien van het verklaringenstelsel. Het onderzoek van het Limperg Instituut hanteerde een qua opzet vergelijkbare enquête.

Zowel het huidige onderzoek als het onderzoek van het Limperg Instituut richt zich op de gebruikers van financiële informatie. In het huidige onderzoek kunnen de geënquêteerden in zes doelgroepen worden onderverdeeld. Deze doelgroepen zijn respectievelijk:

- Directeuren van grotere ondernemingen (50 personeelsleden of meer);
- Directeuren van kleinere ondernemingen (meer dan 10, doch minder dan 50 personeelsleden);
- Bestuursleden van non-profitorganisaties;

- Leden van ondernemingsraden;
- Commissarissen van ondernemingen;
- Bankiers en functionarissen van financiële instellingen.

Personen die tot deze doelgroepen behoren, worden geacht met enige regelmaat gebruik te maken van door de accountant gecontroleerde, beoordeelde of samengestelde, financiële informatie en worden als zodanig in staat geacht het fungeren en rapporteren van de accountant te kunnen beoordelen. Per doelgroep zijn 250 enquêtes verstuurd. Het totaal aantal verstuurdde enquêtes is dus 1500. De totale bruikbare repons was 465, dit is 31%.⁸ Voor een nadere analyse van deze respons alsmede een uitleg van de selectiecriteria wordt verwezen naar bijlage V. In 1987 werden 1878 enquêtes verstuurd, dit resulteerde in een totale respons van 912.

In het onderzoek van het Limperg Instituut werden twee additionele doelgroepen onderscheiden, namelijk directeuren van middelgrote ondernemingen en aandeelhouders. Voorts kende de doelgroep directeuren kleinere ondernemingen geen minimum aantal werknemers. In het huidige onderzoek zijn de directeuren van middelgrote ondernemingen ondergebracht bij de directeuren grote ondernemingen. Uit analyse van de resultaten van 1987 bleek dat de opvattingen van directeuren van middelgrote ondernemingen niet significant verschilden van de opvattingen van directeuren van grote ondernemingen (Berends et al., p. 10). Opgemerkt dient te worden dat het totaal aantal directeuren dat in de steekproef is vertegenwoordigd ten opzichte van 1987 is afgenomen.

Voor de vergelijking met het huidige onderzoek is uit de data van 1987 de doelgroep aandeelhouders verwijderd. Dit leidt tot een totale gebruikte respons uit 1987 van 796. Omdat na het verwijderen van de doelgroep aandeelhouders, geen belangrijke verschillen bestaan tussen de steekproef bij het huidige onderzoek en de steekproef in 1987, lijkt een zinvolle vergelijking mogelijk.

Teneinde de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn de tekst van de ten tijde van dit onderzoek vigerende goedkeurende AV alsmede de conceptteksten van de goedkeurende BV en de SV aan de geënquêteerden voorgelegd.⁹ Vervolgens is aan de geënquêteerden gevraagd naar aanleiding van de teksten enkele vragen te beantwoorden met betrekking tot de verwachtingen die

bij hen ontstaan naar aanleiding van deze verklaringen. De vragen hebben betrekking op de kwaliteit van de informatie in de jaarrekening, de continuïteit van de onderneming en het bestaan van fraude. In het vervolg van dit artikel worden deze vragen nader behandeld. Hierbij worden bij vier vragen ook de resultaten van het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 betrokken. Deze gegevens betreffen de verwachtingen die destijds leefden naar aanleiding van de eerdergenoemde oude AV. Er is onderzocht of de conclusies die men uit de 'oude' verklaring en de ten tijde van het onderzoek vigerende verklaring trok statistisch significant van elkaar verschillen. Bij deze toetsing is gebruikgemaakt van een Kolmogorov-Smirnovtest.¹⁰

Voorts wordt bekeken of de mate van zekerheid die door de geënquêteerden aan een bepaalde verklaring wordt ontleend strookt met de doelstelling van het verklaringstelsel. Immers relatief gezien verschaft een AV een hoge mate van zekerheid dat er geen materiële onjuistheden in de jaarrekening zitten, een BV verschaft een beperkte mate van zekerheid terwijl aan een SV in principe geen zekerheid kan worden ontleend.¹¹ Alhoewel de definitieve tekst van zowel de BV als de SV afwijkt van de concepttekst die in dit onderzoek is gehanteerd, is deze afwijking van de definitieve tekst inhoudelijk niet zodanig dat een belangrijk effect op de perceptie van de geënquêteerden verwacht mag worden. Men mag daarom veronderstellen dat de in dit onderzoek gevonden resultaten een redelijke indicatie geven voor de huidige perceptie van gebruikers van financiële informatie met betrekking tot de accountant en het verklaringstelsel.

Naast de voornoemde vragen wordt eveneens aandacht besteedt aan eventuele verbeteringen in de bewoordingen van de verklaringen. Aan de geënquêteerden is een aantal mogelijke aanpassingen in de tekst van de verklaringen alsmede enkele passages uit de conceptverklaringen voorgelegd. Aan de hand hiervan kan een indicatie worden verkregen welke elementen in de tekst van een verklaring van belang zijn.

In de hiernavolgende paragrafen worden de uitkomsten van de Likertschaal-vragen geïnterpreteerd als gradaties van positiefheid, uitgaande van de veronderstelling dat men 3 als neutraal zou mogen beschouwen. De interpretatie van de uitkomsten als gradatie van positiefheid houdt geen normatief oordeel over deze uitkomsten in.

4 Goede en adequate informatie

Aan de geënquêteerden is na het lezen van de ten tijde van dit onderzoek vigerende AV en de conceptteksten van de BV en SV als eerste de volgende stelling voorgelegd:

Stelling 1: *Ik trek uit de tekst van de verklaring de conclusie dat de jaarrekening goede en adequate informatie geeft.*

Uitgaande van de door de accountant bij een controleopdracht verschaft relatief hoge mate van zekerheid dat de gecontroleerde informatie geen onjuistheden van materieel belang bevat, kan men veronderstellen dat deze stelling voor wat betreft de AV overwegend positief wordt beoordeeld. Alhoewel 'goede en adequate informatie' niet als synoniem voor 'materieel belangrijke informatie' mag worden gezien, lijken de beide begrippen elkaar weinig te ontlopen. Met betrekking tot de BV en de SV kan, uitgaande van de opzet van het verklaringenstelsel, worden aangenomen dat deze minder positief zullen worden beantwoord dan de AV.

Omdat deze stelling ook in het onderzoek van het Limperg Instituut uit 1987 is voorgelegd, is het hier mogelijk om een vergelijking met de resultaten van dat onderzoek te maken. Gezien het feit dat het doel van de werkzaamheden van de accountant niet is veranderd, wordt hier verondersteld dat de verwachtingen met betrekking tot het verstrekken van goede en adequate informatie eveneens ongewijzigd zijn. De volgende hypothese kan worden geformuleerd:

H1: Er bestaat geen verschil tussen 1987 en 1996 ten aanzien van de conclusie dat er goede en adequate informatie wordt gegeven.

In de onderstaande tabel 1 staan de gemiddelden aangegeven voor de diverse verklaringen. Het betreft hier Likertschaalvragen waarbij '1' correspondeert met oneens en '5' correspondeert

met eens. Tevens worden de standaarddeviaties weergegeven als indicatie voor de spreiding van de antwoorden.¹²

Het verklaringenstelsel lijkt hier aan de eerdergenoemde verwachtingen te voldoen. De gemiddelde respons ten aanzien van de AV is in hoge mate positief. Dit is conform de veronderstelling dat een hoge, maar zeker geen absolute, zekerheid ontleend wordt aan de AV. De BV is minder positief dan de AV en lijkt enige zekerheid te verschaffen. Zoals verwacht laat de SV de minst positieve gemiddelde uitkomst zien. Uiteraard kan men beweren dat de SV geen enkele zekerheid geeft en dat het gemiddelde daarom richting '1' moet lopen. Echter enige zekerheid, wellicht op basis van de veronderstelde zorgvuldigheid of deskundigheid van de accountant lijkt te worden verwacht.¹³ Opvallend is wel dat de afstand tussen de BV en SV duidelijk kleiner lijkt te zijn dan de afstand tussen de AV en de BV.

Alhoewel de gemiddelde respons in 1987 licht positiever was dan het gemiddelde bij de AV in dit onderzoek, blijken deze gemiddelden op basis van een Kolmogorov-Smirnovtoets niet statistisch significant van elkaar te verschillen (Kolmogorov-Smirnov Z: 0.899, significantie: 0.394). Er is geen bewijs voor een veranderde verwachting ten aanzien van 'goede en adequate informatie' in de jaarrekening.

5 Geen fouten

Een tweede stelling die bij elk type verklaring alsmede in 1987 geponeerd werd, luidt:

Stelling 2: *Ik trek uit de tekst van de verklaring de conclusie dat er geen fouten in de jaarrekening zitten.*

Het is van groot belang bij de interpretatie van de uitkomsten van deze stelling onderscheid te maken tussen materiële en niet-materiële fouten. Als in de stelling gesproken zou zijn over materiële fouten dan liggen relatief positieve gemiddelden in de lijn der verwachting, immers de accountant richt zijn verstrekte zekerheid juist op de vraag of een verantwoording onjuistheden van materiële aard bevat. De onderhavige stelling spreekt niet expliciet over materiële fouten, het is echter niet uitgesloten dat de respondenten deze stelling wel als zodanig geïnterpreteerd hebben.

Tabel 1: Goede en adequate informatie

	AV	BV	SV	Verklaring 1987
Gemiddelde	3.9059	2.8147	2.4324	4.0278
St. dev.	1.2112	1.2706	1.1763	1.1522

¹ '1' correspondeert met oneens en '5' correspondeert met eens.

Uitgaande van de interpretatie van de stelling dat er materiële noch niet-materiële fouten in de jaarrekening voorkomen, zal de gemiddelde respons weinig positief zijn. Anderzijds kan men aanvoeren dat, alhoewel de accountant niet verantwoordelijk is voor preventie van onjuistheden, volgens de Richtlijnen voor de Accountantscontrole (Richtlijn 240, p. 155) van het feit dat een jaarlijkse accountantscontrole wordt verricht een preventieve werking kan uitgaan.

Ondanks het feit dat ook de controlewerkzaamheden gericht op het ontdekken van fouten in de jaarrekening niet zijn gewijzigd, kunnen toch enkele redenen worden aangevoerd waarom de verwachtingen met betrekking tot deze stelling wellicht verschillen. Niet denkbeeldig is bijvoorbeeld dat persberichten over het mogelijk falen van accountants, die de laatste jaren wat meer voorkomen, enige invloed hebben op de verwachtingen. Ook kan de informatieverstreking vanuit het accountantsberoep wellicht invloed op de verwachtingen hebben gehad. Desondanks wordt ook bij deze stelling verondersteld dat er geen significante verschillen bestaan tussen de verwachtingen in 1987 en in 1996. De volgende hypothese resulteert:

H2: Er bestaat geen verschil tussen 1987 en 1996 ten aanzien van de conclusie dat er geen fouten voorkomen.

In tabel 2 worden de uitkomsten van de tweede stelling weergegeven.

Tabel 2: Geen fouten in de jaarrekening

	AV	BV	SV	Verklaring 1987
Gemiddelde	3.0484	2.1871	2.0950	3.6334
St. dev.	1.4335	1.1183	1.0921	1.2944

1 correspondeert met oneens en *5* correspondeert met eens.

Opvallend is met name het verschil tussen de uitkomsten die hier worden gepresenteerd en de gemiddelden bij de eerdere stelling over 'goede en adequate informatie'. De werkzaamheden van een accountant, in welke vorm dan ook, leiden dus eerder tot een beleving dat goede en adequate informatie wordt verstrekt, dan dat een foutloze jaarrekening wordt voorgelegd. Deze vaststelling is conform de verwachting, immers een foutloze jaarrekening is even onbereikbaar als ondefinieer-

baar. De vraag of een jaarrekening volledig foutloos is, is in hoge mate afhankelijk van het uitgangspunt van de gebruiker. Opnieuw kan worden opgemerkt dat de gemiddelden bij de BV en de SV duidelijk minder positief zijn dan de gemiddelden bij de AV. De gemiddelden bij de BV en SV liggen wederom relatief dicht bij elkaar.

Een groot verschil kan worden onderkend tussen de zekerheid die in 1987 aan de accountantsverklaring wordt ontleend met betrekking tot het bestaan van fouten en de zekerheid die in dit onderzoek aan de accountantsverklaring wordt ontleend. Op basis van een Kolmogorov-Smirnovtoets blijkt de oude opvatting statistisch significant van de nieuwe opvatting te verschillen (Kolmogorov-Smirnov Z: 3.458, significantie: 0.000). De hypothese dat er geen verschil bestaat tussen 1987 en 1996 is hiermee verworpen. Verklaringen voor het significante verschil kunnen wellicht worden gevonden in de eerder genoemde voorlichting vanuit het accountantsberoep en publiciteit met betrekking tot het falen van accountants.

6 Continuïteit

Een derde stelling betreft de continuïteit van de onderneming. Ook deze stelling is in het onderzoek uit 1987 reeds opgenomen. De stelling luidt als volgt:

Stelling 3: *Ik trek uit de tekst van de verklaring de conclusie dat het voortbestaan van de onderneming niet in gevaar is.*

Naar verwachting zal deze stelling overwegend positief worden beantwoord; met name bij de goedkeurende AV lijkt een relatief sterk positief gemiddelde te rechtvaardigen. Alhoewel een goedkeurende AV uiteraard geen absolute garantie is voor continuïteit, moet de accountant als er onzekerheid bestaat met betrekking tot de duurzame voortzetting van een onderneming dit in een toelichtende paragraaf bij de verklaring melden.¹⁴

Voor wat betreft de vergelijking met 1987 lijkt een discrepantie in de verwachtingen niet voor de hand liggend. Alhoewel men ook hier zou kunnen aanvoeren dat er redenen bestaan die het vertrouwen in de continuïteit op basis van een goedkeurende AV hebben doen afnemen¹⁵, wordt geen verschil tussen 1987 en 1996 verwacht. De hypothese luidt als volgt:

H3: Er bestaat geen verschil tussen 1987 en 1996 ten aanzien van de conclusie dat het voortbestaan van de onderneming niet in gevaar is.

De respons op stelling drie is weergegeven in tabel 3.

Tabel 3: Voortbestaan onderneming niet in gevaar

	AV	BV	SV	Verklaring 1987
Gemiddelde	2.6584	2.1111	1.9427	2.6350
St. dev.	1.5669	1.2354	1.1220	1.4324

1 correspondeert met oneens en *5* correspondeert met eens.

De gemiddelde respons bij de AV is minder positief dan bij de voorgaande stellingen en minder positief dan de neutrale waarde (3). De respondenten zijn dus eerder geneigd uit een goedkeurende AV te concluderen dat er geen fouten in deze verklaring zitten dan dat de continuïteit niet in gevaar is. Wellicht worden met betrekking tot de continuïteit wel te weinig zekerheden ontleend aan een goedkeurende AV. Ook is mogelijk dat de respondenten de eerdere stelling met betrekking tot de fouten in de jaarrekening hebben geïnterpreteerd als 'materiële fouten', hetgeen de verhouding ten opzichte van de huidige stelling ook zou verklaren.

Het verschil tussen de gemiddelden bij de accountantsverklaring in dit onderzoek en in het onderzoek uit 1987 lijkt bij deze stelling minimaal. Opvallend is wel dat bij deze stelling als enige het vertrouwen in de accountant, zei het marginaal, is toegenomen. Het verschil is op basis van een 95% betrouwbaarheidsinterval statistisch significant (Kolmogorov-Smirnov Z: 1.446, significantie: 0.031). Hypothese 3 kan hiermee worden verworpen.

7 Prognoses

De laatste stelling die tevens in 1987 is geponeerd, betreft de prognoses in het directieverslag. De stelling luidt als volgt:

Stelling 4: Ik trek uit de tekst van de verklaring de conclusie dat de accountant het eens is met de in het directieverslag opgenomen prognoses.

Op grond van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole (Richtlijn 720)¹⁶ dient de accountant

materiële tegenstrijdigheden tussen jaarverslag en de gecontroleerde jaarrekening te ontdekken. Men mag er daarom van uitgaan dat de prognoses die door de directie in het directieverslag worden gepresenteerd enige basis hebben en niet in conflict zijn met het beeld dat de jaarrekening oproept. De analyse van de respons is echter niet eenvoudig, omdat niet duidelijk is hoe 'eens zijn met' door de geënquêteerden wordt geïnterpreteerd. De accountant dient zoals gezegd akkoord te gaan met de prognoses in de zin dat hij dient vast te stellen dat de prognoses geen materiële tegenstrijdigheden met de jaarrekening bevatten. Dat de prognoses niet het ideaal van de accountant weerspiegelen is echter goed mogelijk. Om maar eens naar een oud artikel te verwijzen:¹⁷ 'alhoewel een foto het beste beeld geeft is een schilderij dat de werkelijkheid benadert soms ook acceptabel'. Als we ervan uitgaan dat 'akkoord gaan' en 'eens zijn' verschillend worden geïnterpreteerd, dan lijkt een beperkt positieve gemiddelde respons voor de hand liggend. Betekent 'eens zijn met' echter dat de accountant geen materiële tegenstrijdigheden heeft aangetroffen dan dient de respons aanmerkelijk positiever te zijn.

Er zijn geen redenen om aan nemen dat de verwachtingen van gebruikers van financiële informatie ten tijde van het onderzoek van het Limperg Instituut en ten tijde van het onderhavige onderzoek verschillen. De volgende hypothese wordt daarom gevormd:

H4: Er bestaat geen verschil tussen 1987 en 1996 ten aanzien van de conclusie dat de accountant het eens is met de in het directieverslag opgenomen prognoses.

De respons wordt in tabel 4 weergegeven.

Tabel 4: Instemming van accountant met prognoses

	AV	BV	SV	Verklaring 1987
Gemiddelde	2.5861	2.2128	1.9538	2.7821
St. dev.	1.4766	1.2277	1.1025	1.4185

1 correspondeert met oneens en *5* correspondeert met eens.

Zowel de AV, de BV als de SV laten bij deze stelling ten opzichte van de eerdere stellingen een weinig positief gemiddelde zien. De respondenten lijken de term 'eens zijn met' te interpreteren als 'volledig eens zijn met' en niet slechts 'akkoord

gaan'. Een andere mogelijkheid is uiteraard dat de respondenten 'eens zijn met' weliswaar associëren met de beperkte vereisten uit de Richtlijnen voor de Accountantscontrole, maar verwachten dat de accountant niet altijd aan deze vereisten voldoet.

Het verschil tussen 1987 en de opvatting bij de accountantsverklaring ten tijde van dit onderzoek blijkt op basis van een Kolmogorov-Smirnovtoets statistisch significant te zijn (Kolmogorov-Smirnov Z: 1.960, significantie: 0.001). Op basis van een 95% betrouwbaarheidsinterval wordt hypothese 4 verworpen. In 1987 werd met andere woorden door de respondenten significant gemiddeld positiever gereageerd op de stelling dat uit de goedkeurende AV de conclusie kan worden getrokken dat de accountant het eens was met de prognoses in het directieverslag.

8 Fraude

Naast de vier stellingen die reeds in het onderzoek van het Limperg Instituut zijn geponeerd, zijn in dit onderzoek nog twee nieuwe stellingen opgenomen. De eerste hiervan heeft betrekking op fraude en luidt als volgt:

Stelling 5: *Ik trek uit de tekst van de verklaring de conclusie dat er geen fraude voorkomt.*

Deze stelling is vanwege de introductie van de Verordening op de Fraudemelding opgenomen. Interessant is vast te stellen in hoeverre de gebruikers van financiële informatie op de accountant vertrouwen voor wat betreft het ontdekken van fraude. Van de accountant mag op grond van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole (Richtlijn 240) worden verwacht dat hij fraude onderkent die materiële invloed heeft op het beeld van de jaarrekening. Het ontdekken van relatief kleine fraudezaken hoort dan ook niet tot de primaire taak van de accountant. Echter op basis van de Verordening op de Fraudemelding dient een accountant die bij het uitvoeren van zijn controleopdracht aanwijzingen krijgt van fraude, van welke aard of omvang dan ook, zijn verder onderzoek zodanig in te richten dat hij een hoge mate van zekerheid verkrijgt over het al dan niet aanwezig zijn van de fraude. De accountant verschaft dus geen zekerheid met betrekking tot het niet bestaan van niet-materiële fouten, maar zijn werkzaamheden kunnen de kans op deze

fouten eventueel verminderen. Op basis van het voorgaande is een weinig positieve gemiddelde respons ten aanzien van de stelling te verwachten.

De respons wordt weergegeven in tabel 5.

Tabel 5: Geen fraude

	AV	BV	SV
Gemiddelde	2.3695	1.9238	1.7546
St. dev.	1.3835	1.0336	0.9132

1 correspondeert met oneens en *5* correspondeert met eens.

Van alle stellingen die aan de geënquêteerden zijn gepresenteerd, werd deze stelling het minst positief beoordeeld. In de ogen van de geënquêteerden is een verklaring van de accountant niet per definitie een garantie voor het ontbreken van fraude. De beleving van de gebruikers van financiële informatie lijkt te stroken met de toepasselijke regelgeving.

9 Volledigheid omzet

De laatste stelling betreft de volledigheid van de omzet, deze stelling luidt:

Stelling 6: *Ik trek uit de tekst van de verklaring de conclusie dat de omzet volledig is weergegeven in de jaarrekening.*

Het vaststellen van de volledigheid van de opbrengstverantwoording is een van de essentiële werkzaamheden van de openbare accountant bij een controleopdracht. Het lijkt dan ook gerechtvaardigd dat de respondenten met betrekking tot deze stelling een ruim positief gemiddeld antwoord geven. De gemiddelden per verklaring kunnen in tabel 6 worden teruggevonden.

Tabel 6: Omzet volledig weergegevens

	AV	BV	SV
Gemiddelde	3.5934	2.4382	2.1032
St. dev.	1.4062	1.2993	1.1787

1 correspondeert met oneens en *5* correspondeert met eens.

Deze stelling wordt in hoge mate positief beoordeeld. Voor alle typen verklaringen geldt dat slechts de eerste stelling over 'goede en adequate

informatie' een meer positieve beoordeling krijgt. De onderlinge resultaten bij deze stelling geven geen ander beeld dan bij voorgaande stellingen. Ook hier wordt AV het meest positief beoordeeld, terwijl de gemiddelde responsen voor de BV en de SV elkaar relatief dicht benaderen. De relatief positieve score bij de AV onderschrijft de noodzaak dat de accountant de volledigheid van de omzet in het kader van de jaarrekeningcontrole vaststelt.

10 Kans op fouten

Ter aanvulling op de bevindingen bij de voorgaande stellingen is aan de geënquêteerden gevraagd om de kans op fouten in de jaarrekening naar aanleiding van tekstfragmenten uit verschillende verklaringen te schatten. De teksten van de nieuwe verklaringen stonden hierbij centraal. De volgende tekstfragmenten zijn aangehaald:

In de nieuwe accountantsverklaring meldt de accountant dat hij een redelijke mate van zekerheid heeft verkregen dat de jaarrekening geen onjuistheden van materieel belang bevat.

In de beoordelingsverklaring wordt gesproken van een beperkte mate van zekerheid.

In de samenstellingsverklaring wordt erover gesproken dat 'daaraan niet de zekerheid kan worden ontleend die wordt verkregen bij een opdracht tot beoordeling of accountantscontrole'.

Na het aanhalen van deze tekstfragmenten is de volgende vraag gesteld:

Hoe hoog schat u het risico (op een schaal van 0 - 100 %) dat de door de accountant gecontroleerde / beoordeelde / samengestelde jaarrekening belangrijke onjuistheden bevat?

De bovenstaande vragen zijn opgenomen ter toetsing van de eventuele discrepantie tussen de verwachtingen van de gebruikers van financiële informatie en de Richtlijnen voor de Accountantscontrole, in het bijzonder Richtlijn 120 'Algemeen kader met betrekking tot controle en aan controle verwante opdrachten'. Uit deze richtlijn kan schema 1 worden afgeleid:

Schema 1: Gradaties van zekerheid

<i>Aard opdracht</i>	<i>Controle</i>	<i>Beoordeling</i>	<i>Samenstelling</i>
Relatieve mate van door de accountant verstrekte zekerheid	Hoge, maar geen absolute mate van zekerheid	Beperkte mate van zekerheid	Geen zekerheid

Bron: Richtlijnen voor de Accountantscontrole, 1996, p. 55.

Uit de Richtlijnen voor de Accountantscontrole blijkt niet hoe groot de procentuele kans is dat er na de werkzaamheden nog fouten in de verantwoording zitten. Wallage (1991, p. 447) stelt op basis van een onderzoek naar de aanpak van accountantscontrole onder vijftien in Nederland opererende accountantskantoren dat, alhoewel een consensus omtrent de hoogte van het aanvaardbare accountantscontrole risico ontbreekt, dit risico tussen de 1% en 10% varieert. Een hoge maar geen absolute mate van zekerheid lijkt dus in de praktijk door de accountantskantoren in hun controlehandboeken te worden geïnterpreteerd als een kans op materiële fouten van 1% tot 10%.

De interpretatie van de uitkomsten van de stellingen kent twee problemen. Ten eerste kunnen zich afvragen in hoeverre de respondenten de genoemde belangrijke fouten interpreteren als materiële fouten. Ook kunnen vraagekens worden gezet bij de vraag of de respondenten het feit dat niet elke ongecontroleerde jaarrekening een materiële onjuistheid bevat in hun oordeel zullen meewegen. De gemiddelde zekerheidspercentages worden in tabel 7 weergegeven.

Tabel 7: Procentuele kans op belangrijke onjuistheden

	<i>AV</i>	<i>BV</i>	<i>SV</i>
Gemiddelde (%)	15.65	30.10	33.66
St. dev.	17.83	20.13	21.22

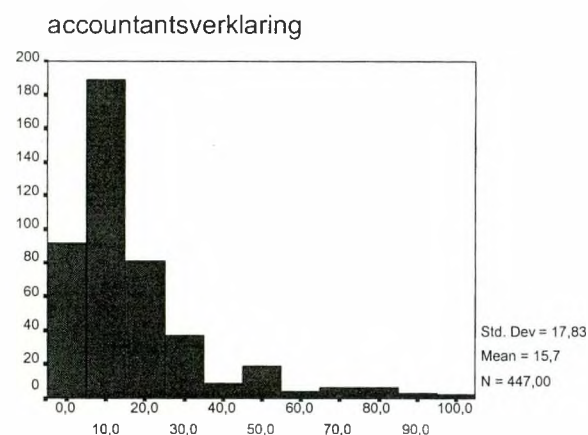
Alhoewel ook hier de ervaren afnemende zekerheid overeenkomstig de bedoeling van het verklaringstelsel lijkt, is het wederom opvallend hoe dicht de BV en de SV elkaar in de ogen van de respondenten benaderen. Men kan zich afvragen wat de toegevoegde waarde is van een BV ten opzichte van een SV, als de mate van zekerheid door de gebruikers van de jaarrekening nagenoeg hetzelfde wordt ervaren.

Uit de antwoorden van de respondenten valt op

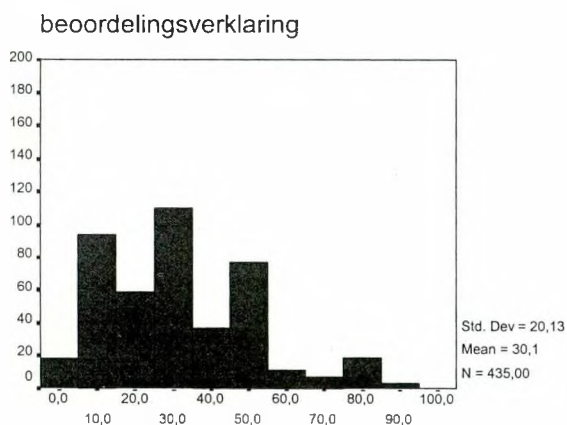
te maken dat zij het risico dat een van een goedkeurende accountantsverklaring voorziene jaarrekening een belangrijke onjuistheid bevat op gemiddeld 15.65% inschatten. Dit lijkt, gezien de door Wallage (1991) gevonden controletolerantie van het accountantsberoep zelf, aan de hoge kant. De kans op een materiële onjuistheid zal in de praktijk, althans volgens het accountantsberoep, dus beduidend lager liggen dan de inschatting van de respondenten. Wellicht heeft deze discrepantie te maken met de eerder genoemde interpretatieproblemen van de stellingen, men kan zich echter ook voorstellen dat accountants in de ogen van de respondenten daadwerkelijk onder het door het accountantsberoep geambieerde niveau presteren.

Teneinde zicht te krijgen op de frequentie en spreiding van de antwoorden van de individuele respondenten worden in figuren 1a, 1b en 1c histogrammen gegeven van de respons op de bovengenoemde stellingen.

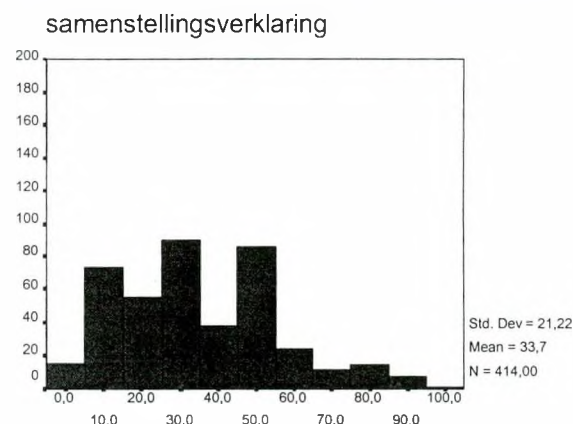
Figuur 1a: Histogram antwoorden op stelling onjuistheden in AV

Figuur 1b: Histogram antwoorden op stelling onjuistheden in BV

Figuur 1c: Histogram antwoorden op stelling onjuistheden in SV

Uit de bovenstaande histogrammen blijkt dat een aantal respondenten een zeer hoge kans op materiële onjuistheden heeft ingevuld. Dit kan mogelijk verklaard worden uit de wijze waarop de vragen zijn gesteld. Enkele respondenten hebben de vraag mogelijk anders geïnterpreteerd en hebben daarom een hoog percentage ingevuld, daar waar zij juist een laag percentage bedoelen. Het is echter eveneens niet ondenkbaar dat deze respondenten eenvoudigweg geen vertrouwen in de werkzaamheden van de accountant hebben. Omdat de onderzoekers deze inschatting niet kunnen en willen maken is de data niet geschoond op basis van inconsistente of onverwachte uitkomsten. Uitkomsten die duidelijk niet overeenkomen met de bedoeling van het verklaringensysteem zullen hieronder worden toegelicht.

De analyse van de verhouding tussen de antwoorden op de vragen per individuele geënquêteerde wordt in tabel 8 weergegeven.

Tabel 8: Verhouding ingeschatte kansen op onjuistheden

Verhouding*	Aantal gevallen
$P(AV) > P(BV)$	44
$P(AV) < P(BV)$	349
$P(AV) = P(BV)$	38
$P(BV) > P(SV)$	71
$P(BV) < P(SV)$	180
$P(BV) = P(SV)$	155

* P: Geschatte kans door geënquêteerde, AV: accountantsverklaring, BV: beoordelingsverklaring, SV: samenstellingsverklaring

Uitgaande van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole kan een aantal gevallen als inconse-

quent worden beschouwd. Dit zijn de gevallen waarbij de kans op onjuistheden bij de AV groter wordt geschat dan de kans op onjuistheden bij de BV en de gevallen waar de kans op onjuistheden bij de BV groter wordt geschat dan de kans op onjuistheden bij een SV. Dit aantal gevallen bedraagt respectievelijk 44 en 71. Opvallend is dat het aantal inconsistente gevallen aanmerkelijk hoger ligt bij de verhouding tussen de BV en SV. Men kan vaststellen dat er minstens 27 respondenten zijn geweest die ondanks een antwoord dat strookt met de opzet van het verklaringenstelsel bij de verhouding tussen AV en BV toch een inconsequent antwoord gaven bij de verhouding tussen BV en SV. Opnieuw lijkt het onderscheid tussen deze 'nieuwe' verklaringen niet helemaal duidelijk. Dit beeld wordt aanmerkelijk versterkt door het grote aantal gelijke antwoorden bij de BV en SV. Totaal 155 geënquêteerden achten de kans op onjuistheden bij beide typen verklaringen even groot. Dit is ruim 38% van de bruikbare responsen.¹⁸

11 Mogelijke verbeteringen

Omdat ten tijde van dit onderzoek het verklaringenstelsel op het punt stond te worden aangepast, is aandacht besteed aan de waarde van enige tekstfragmenten uit respectievelijk de ten tijde van dit onderzoek vigerende en de nieuwe (concept)verklaringen. Doel van deze exercitie is vast te stellen in hoeverre de veranderingen in het verklaringenstelsel door de gebruiker als zinvol en duidelijk worden ervaren. Hieronder worden verschillende stellingen behandeld, aan de hand waarvan het belang van deze items wordt geëvalueerd.

De volgende stellingen zijn aan de geënquêteerden voorgelegd:

Stelling 7: *Ik vind dat het verwijzen naar algemeen aanvaarde controlegrondslagen zinvol is.*

Stelling 8: *Ik vind het verwijzen naar de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening overbodig. Het oordeel van de accountant over het getrouwe beeld van de jaarrekening is voor mij voldoende.*

Stelling 9: *De volgende verwijzingen in de nieuwe accountantsverklaring dragen bij aan de duidelijkheid:¹⁹*

- a) De verwijzing naar de verantwoordelijkheid van de leiding van de huishouding en de accountant.
- b) De specifieke verwijzing naar NIVRA Richtlijnen voor de Accountantscontrole (in plaats van algemeen aanvaarde controlegrondslagen).
- c) De omschrijving van de inhoud van de controle.

Stelling 10: *Het niet vermelden van de zinsnede 'geen accountantscontrole toegepast' doet afbreuk aan de duidelijkheid van de (beoordelings)-verklaring.*

Stelling 11: *De in de laatste zin (van de samenstellingsverklaring) opgenomen zinsnede 'op zorgvuldige wijze de jaarrekening samengesteld' voegt niets toe.*

De gemiddelde antwoorden en standaarddeviaties welke uit de stelling voortvloeien worden in tabel 9 weergegeven.

De respondenten reageren gemiddeld tamelijk positief op de verwijzing naar algemeen aanvaarde controlegrondslagen. Aan de verwijzing naar deze norm zou de gebruiker een bevestiging van 'kwaliteit' kunnen ontleen. Ook is men relatief positief over de specifieke verwijzing naar de NIVRA Richtlijnen voor de Accountantscontrole.

Tabel 9: Mogelijke verbeteringen

	St. 7	St. 8	St. 9a	St. 9b	St. 9c	St. 10	St. 11
Gemid.	3.6182	2.8396	3.7646	3.2552	3.6292	3.6726	3.8284
St. dev.	1.3799	1.5772	1.3105	1.4438	1.3572	1.5479	1.3748

¹⁸ '1' correspondeert met oneens en '5' correspondeert met eens.

Een verwijzing naar een specifieke norm lijkt met andere woorden door de gebruikers te worden gewaardeerd. Het is eveneens interessant te constateren dat men minder positief reageert op de stelling dat een verwijzing naar wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening overbodig is. De verwijzing naar de verantwoordelijkheid van respectievelijk de leiding en de accountant alsmede de omschrijving van de inhoud van de controle worden door de gebruikers als relatief positief ervaren. Zeer opmerkelijk is de constatering dat de respondenten de stelling dat het niet vermelden van de zinsnede 'geen accountantscontrole toegepast' afbreuk doet aan de duidelijkheid van de BV, vrij positief beoordeeld wordt. Het accountantsberoep heeft namelijk gemeend deze zinsnede bij het gebruik van de BV weg te kunnen laten, omdat deze geen toegevoegde waarde zou hebben. Er blijkt ten slotte dat de stelling dat vermelding in de SV dat de accountant de jaarrekening op zorgvuldige wijze heeft samengesteld niets toevoegt, door de gebruikers het meest positief van alle stellingen wordt beantwoord. Men kan uit deze gemiddelde responsen concluderen dat de gebruiker van financiële informatie prijs stelt op een uitgebreide verklaring, waarin de grenzen van de werkzaamheden duidelijk worden weergegeven. Uitzondering op de regel is de mededeling dat de jaarrekening op zorgvuldige wijze is samengesteld, deze mededeling lijkt als overbodig te worden ervaren.

12 Samenvatting en conclusies

In dit artikel is ingegaan op een aantal bevindingen die betrekking hebben op het verklaringenstelsel. Hierbij is nagegaan of de verwachtingen van gebruikers van financiële informatie met betrekking tot het verklaringenstelsel stroken met de door accountants gehanteerde richtlijnen. Een dergelijk onderzoek is ook in 1987 door het Limperg Instituut uitgevoerd. Sindsdien is de bewoording van de goedkeurende AV twee maal veranderd. De eerste aanpassing leidde tot de ten tijde van dit onderzoek vigerende goedkeurende AV. De tweede aanpassing betrof een herziening waarbij het gehele verklaringenstelsel, mede onder invloed van internationale regelgeving (IFAC), ingrijpend werd veranderd.

Het onderzoek was onder andere gericht op de vraag of de verwachtingen van de gebruikers van financiële informatie ten aanzien van de goedkeu-

rende AV in 1995 verschilde van 1987. In vergelijking tot 1987 blijkt een significante afname in de mate waarin zekerheid wordt ontleend aan de goedkeurende AV met betrekking tot het bestaan van fouten in de jaarrekening. Ook de mate waarin uit de goedkeurende AV wordt afgeleid dat de accountant het eens is met de in het directieverslag opgenomen prognoses is significant afgenomen. Als mogelijke oorzaken van deze afname kunnen genoemd worden de aanpassing in de bewoording van de goedkeurende AV, de voorlichting door het accountantsberoep en de publieke aandacht voor falen van accountants. Opvallend is dat de mate waarin uit de goedkeurende AV de conclusie wordt getrokken dat het voortbestaan van de onderneming niet in gevaar is, significant is toegenomen. In vergelijking tot 1987 is geen significant verschil gevonden met betrekking tot het uit de goedkeurende AV trekken van de conclusie dat de jaarrekening goede en adequate informatie geeft.

In het onderzoek werd tevens aandacht besteedt aan de (relatieve) verwachtingen die, op basis van de ten tijde van dit onderzoek vigerende AV en de conceptteksten van de BV en SV, leefden bij de gebruikers van financiële informatie naar aanleiding van zes stellingen met betrekking tot het verklaringenstelsel. Interessant hierbij zijn de bevindingen dat de gebruikers van financiële informatie het meest positief reageren op de stellingen dat uit de verklaring kan worden afgeleid dat de jaarrekening goede en adequate informatie bevat en dat uit de verklaring kan worden afgeleid dat de omzet volledig is weergegeven. Op de stelling dat uit de verklaringen de conclusie kan worden getrokken dat er geen fraude voorkomt werd het minst positief gereageerd. Voorts kan worden vastgesteld dat de gemiddelde antwoorden bij de BV en SV elkaar, ten opzichte van de AV, relatief sterk benaderden. Deze conclusie wordt ondersteund door de bevindingen bij de vraag hoe groot de respondenten de procentuele kans achten dat een jaarrekening welke is voorzien van een AV, BV of SV een belangrijke onjuistheid bevat. De door de gebruikers ingeschatte kans op belangrijke fouten bij de BV en SV verschillen marginaal (30.10% versus 33.66%), terwijl de kans op belangrijke fouten bij de AV duidelijk lager wordt ingeschat (15.65%). De ingeschatte kans op een onjuistheid in een jaarrekening die van een AV is voorzien, lijkt, mede met het oog op de Richtlijnen voor de Accountantscontrole en het streven van accoun-

tantskantoren naar een zekerheidsniveau van 90% tot 99%, aan de hoge kant. Voorts lijkt het ingeschatte verschil ten aanzien van de kans dat een jaarrekening nog belangrijke onjuistheden bevat tussen de BV en de SV niet in overeenstemming met de opzet van het verklaringenstelsel. Een veelheid van verklaringen voor de beide genoemde fenomenen kan worden genoemd. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat de accountant met betrekking tot de AV (en wellicht ook de BV) onder de zelf opgelegde normen presteert en dat voor wat betreft de SV juist boven de eigen normen wordt gepresteerd. Ook is het mogelijk dat de aanpassingen in het verklaringenstelsel niet goed door de respondenten worden begrepen. De beroepsgroep dient na te denken over het bestaan van een mogelijke verwachtingskloof. Er ligt hier wellicht een taak voor de beroepsgroep om de reikwijdte van de 'nieuwe' verklaringen aan het publiek duidelijk te maken.²⁰

Gezien de wijziging die het verklaringenstelsel ten tijde van dit onderzoek onderging is het nut van enkele tekstelementen uit de verklaringen

expliciet beoordeeld. Aan de geënquêteerden zijn zeven tekstelementen voorgelegd. Conclusie hierbij was dat de gebruikers van financiële informatie prijsstellen op een uitgebreide verklaring. In de verklaring dient informatie te worden verschaft over de normen, inhoud en status van de werkzaamheden. De mededeling dat de jaarrekening op zorgvuldige wijze is samengesteld lijkt echter als overbodig te worden ervaren.

Samenvattend zou men kunnen stellen dat de discrepantie tussen verwachtingen van gebruikers van financiële informatie en de prestaties die door de accountant op basis van de regelgeving moeten worden geleverd beperkt lijkt. Men zou kunnen stellen dat de verwachtingen, met name bij de AV en BV, ten opzichte van de regelgeving zoals deze door het accountantsberoep wordt gehanteerd, op sommige punten wat laag lijken. Belangrijke vraag hierbij blijft of de lage verwachtingen veroorzaakt worden doordat de gebruikers het verklaringenstelsel niet begrijpen of dat de accountants in de ogen van de gebruikers niet voldoen aan de eigen normen.

Bijlage I

Aanbevolen tekst accountantsverklaring per 1-1-1991

Wij hebben de jaarrekening 19xx van NV X te Y gecontroleerd. Dit onderzoek is verricht in overeenstemming met algemeen aanvaarde controlegrondslagen.

Op grond van dit onderzoek zijn wij van oordeel dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de grootte en samenstelling van het vermogen van de vennootschap op 31 december 19xx en van het resultaat over 19xx en ook overigens in overeenstemming is met de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening.

Bijlage II

Concepttekst nieuwe accountantsverklaring

Wij hebben de jaarrekening 19xx van NV X te Y gecontroleerd. De jaarrekening wordt opgesteld onder verantwoordelijkheid van de leiding van de huishouding. Onze verantwoordelijkheid is het op basis van onze controle geven van een oordeel over de jaarrekening.

Onze controle is verricht in overeenstemming met de NIVRA Richtlijnen voor de Accountantscontrole. Conform deze richtlijnen dient de controle zodanig te worden gepland en uitgevoerd dat wij een redelijke mate van zekerheid verkrijgen dat de jaarrekening geen onjuistheden van materieel belang bevat. Een controle omvat onder meer het onderzoek door middel van deelwaarnemingen van de informatie ter onderbouwing van de bedragen en de toelichting in de jaarrekening. Tevens omvat de controle een beoordeling van de grondslagen van de financiële verslaggeving die bij het opmaken van de jaarrekening zijn toegepast en van belangrijke schattingen die de leiding van de huishouding daarbij heeft gemaakt, alsmede de evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening. Wij zijn van mening dat onze controle een deugdelijke grondslag vormt voor ons oordeel.

Wij zijn van oordeel dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de grootte en samenstelling van het vermogen op 31 december 19xx en van het resultaat over 19xx in overeenstemming met algemeen aanvaarde grondslagen voor verslaggeving en voldoet aan de bepalingen inzake de jaarrekening zoals opgenomen in Titel 9 BW2.

Bijlage III

Concepttekst beoordelingsverklaring

Ingevolge uw opdracht hebben wij de jaarrekening 19xx van X te Y beoordeeld. Deze jaarrekening was opgesteld onder uw verantwoording.

Onze beoordeling richtte zich op de getrouwe weergave in de jaarrekening van de grootte en samenstelling van het vermogen van de huishouding op 31 december 19xx en van het resultaat over 19xx. Voorts richtte deze beoordeling zich op overeenstemming met algemeen aanvaarde grondslagen voor verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening.

Onze werkzaamheden bestonden, overeenkomstig de geldende richtlijnen met betrekking tot beoordelingsopdrachten, in hoofdzaak uit het inwinnen van inlichtingen bij functionarissen van de vennootschap, het verzamelen van gegevens en het uitvoeren van cijferbeoordelingen met betrekking tot de financiële gegevens. Door de aard en omvang van onze werkzaamheden kan slechts een beperkte mate van zekerheid worden verkregen.

Wij hebben geen accountantscontrole toegepast; derhalve kan aan onze werkzaamheden niet de zekerheid worden ontleend die wordt verkregen bij de uitvoering van een opdracht tot accountantscontrole.

Op grond van ons onderzoek is ons niets gebleken op basis waarvan wij zouden moeten concluderen dat de bijgaande jaarrekening niet voldoet aan de bovenvermelde eisen.

Bijlage IV

Concepttekst samenstellingsverklaring

Ingevolge uw opdracht hebben wij de jaarrekening 19xx van X te Y samengesteld aan de hand van de door u verstrekte gegevens. De verantwoordelijkheid voor de juistheid en volledigheid van die gegevens berust bij u.

Wij hebben onze werkzaamheden verricht in overeenstemming met de geldende richtlijnen met betrekking tot samenstellingsopdrachten.

De aard van de opdracht houdt in dat op de jaarrekening geen accountantscontrole is toegepast. Derhalve kan daaraan niet de zekerheid worden ontleend die wordt verkregen bij een opdracht tot beoordeling of accountantscontrole. Op basis van de ons verstrekte gegevens hebben wij op zorgvuldige wijze de jaarrekening samengesteld met inachtneming van algemeen aanvaarde grondslagen van verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening.

Bijlage V

Analyse respons:

Doelgroep*	Verzonden	Respons	Respons %
DGO	250	89	36%
DKO	250	59	24%
BNP	250	104	42%
ORL	250	70	28%
COM	250	77	31%
BFI	250	66	26%

* DGO: directeuren grotere onderneming, DKO: directeuren kleinere onderneming, BNP: bestuursleden non-profit organisaties, ORL: leden van ondernemingsraden, COM: commissarissen van ondernemingen, BFI: bankiers en functionarissen van financiële instellingen

Selectiecriteria:

Doelgroep*	Selectiecriteria
DGO	Random selectie uit Reach
DKO	Random selectie uit bestanden direct mail bedrijf
BNP	Random selectie uit bestanden direct mail bedrijf
ORL	Random selectie uit Reach
COM	Random selectie uit Reach
BFI	Bankiers van drie grote Nederlandse banken, geselecteerd op functie; Financiële redactie van drie dagbladen; Random selectie uit adressenbestand Vereniging van Beleggingsanalisten

* DGO: directeuren grotere onderneming, DKO: directeuren kleinere onderneming, BNP: bestuursleden non-profit organisaties, ORL: leden van ondernemingsraden, COM: commissarissen van ondernemingen, BFI: bankiers en functionarissen van financiële instellingen

LITERATUUR

- Beck, G.W., (1973), The role of the auditor in the modern society: an empirical appraisal, *Accounting and Business Research*, voorjaar, pp. 117-122.
- Berends, A., et al., (1996), *Opvattingen over het functioneren en rapporteren van accountants*, ongepubliceerde scriptie

postdoctorale opleiding accountancy Universiteit van Amsterdam.

- Brown, S.W. en T.A. Swartz, (1989), A gap analysis of professional service quality, *Journal of Marketing*, 53, pp. 92-98.
- Limperg jr., Th., (1932), De functie van de accountant en de leer van het gewekte vertrouwen, *MAB*, pp. 222-251.
- Limperg Instituut, (1987), *Opvattingen over accountants*, Amsterdam: Limperg Instituut.
- Nederlands instituut van registeraccountants, (1996), *Richtlijnen voor de Accountantscontrole*, Amsterdam: NIVRA.
- Ophoff, H.P.J., (1989), Het getrouwe beeld van de accountantscontrole: een Rembrandt, een Van Gogh of een foto?, *Bestuursjournaal*, 3, juni, pp. 6-10.
- Porter, B., (1993), An empirical study of the audit expectation-performance gap, *Accounting and Business Research*, winter, pp.49-68.
- RADAR, *Richtlijnen voor de Accountantscontrole*, losbladig.
- Russell, G., (1986), All eyes on the accountants, *Time*, 21 april, p. 58.
- Verordening Gedrags- en Beroepsregels Registeraccountants (1994).
- Verordening op de Fraudemelding (1994).
- Wallage, P., (1991), Een onderzoek naar de methodiek van de accountantscontrole in Nederland, *MAB*, oktober, pp. 443-455.

NOTEN

- 1 De scriptiegroep bestond uit de volgende personen: A. Berends, M.A. ter Hark, N.W.A. van Nuland, H.C.C. Offermans, N.A. Russchenberg en W.M. van der Wal. Begeleiders: P. Wallage (UvA) en F. Drieënhuizen (Limperg Instituut).
- 2 Brown en Swartz (1989) verhalen bijvoorbeeld over een verwachtingskloof bij medische dienstverlening.
- 3 Zie bijvoorbeeld Richtlijn 200, Richtlijnen voor de Accountantscontrole, paragraaf 9A.
- 4 De volledige tekst van deze verklaring is opgenomen in bijlage I.
- 5 De volledige concepttekst van de nieuwe accountantsverklaring is opgenomen in bijlage II.
- 6 De volledige concepttekst van de beoordelingsverklaring is opgenomen in bijlage III.
- 7 De volledige concepttekst van de samenstellingsverklaring is opgenomen in bijlage IV.
- 8 De mogelijkheid om bij de vragen in de enquête 'geen mening' in te vullen leidt ertoe dat niet bij alle vragen een bruikbare maximum respons van 465 is behaald.
- 9 De auteurs realiseren zich dat de aard van de verantwoordingen waarbij een BV of SV wordt afgegeven sterk kan verschillen van verantwoordingen waarbij accountantscontrole

verplicht is. Het is mogelijk dat enkele vragen, bijvoorbeeld met betrekking tot prognoses in het directieverslag, in de praktijk nauwelijks aan de orde zullen zijn.

10 De Kolmogorov-Smirnovtest is de geëigende test voor het toetsen van een verschil tussen twee onafhankelijke steekproeven met een klassenindeling.

11 Vergelijk: Richtlijn 120, Richtlijnen voor de Accountantscontrole, NIVRA (1996), p. 55.

12 De onderzoekers zijn zich bewust van het feit dat een Likertschaal geen standaard normale verdeling heeft en dat de standaarddeviatie daarom geen juiste spreidingsmaatstaf is. Desondanks hebben wij gemeend de standaarddeviatie toch te kunnen hanteren als een globale indicatie van de spreiding. Hierbij hebben wij de standaarddeviatie geïnterpreteerd op een schaal van de minimale standaarddeviatie tot de maximale standaarddeviatie (lim $N \rightarrow \infty$) die respectievelijk 0 en 2 bedragen.

13 Gewezen wordt op de mogelijkheid dat gebruikers wel degelijk enige zekerheid aan de SV ontnemen door het in deze verklaring hanteren van de zinsnede 'niet kunnen resulteren in die zekerheid die aan een accountantsverklaring of beoordelingsverklaring kan worden ontleend'. Deze zinsnede impliceert, in tegenstelling tot het IFAC verklaringstelsel, welhaast de verschaffing van enige zekerheid. In de Engelstalige IFAC SV wordt expliciet gesteld dat er geen 'assurance' wordt verschaft.

14 In dit artikel wordt slechts de situatie onderzocht waarbij er sprake is van een goedkeurende verklaring. Dit impliceert dat de onderneming de continuïteitsproblematiek reeds op een toereikende wijze in haar jaarrekening heeft behandeld. De accountant is verplicht om ook in zijn AV aandacht te vestigen op de continuïteitsproblematiek. Deze verplichting blijkt uit Richtlijn 570, Richtlijnen voor de Accountantscontrole, NIVRA (1996) en was ook ten tijde van dit onderzoek reeds van kracht op grond van de RADAR Richtlijnen Controle (RC 5.04 paragraaf 4.3.4).

15 Denk hierbij aan enkele spraakmakende faillissementen zoals DAF, HCS en Vie d'Or.

16 Deze regel bestond ten tijde van het onderzoek nog niet in deze vorm, maar bestond al wel in het Burgerlijk Wetboek (BW2 Titel 9, Artikel 393, lid 3).

17 Ophoff, H.P.J. (1989).

18 Dit percentage is niet belast met eventuele foute interpretatie van de vraag, omdat ongeacht de gevolgde interpretatie een gelijkspel altijd een gelijkspel blijft.

19 Bij deze vraag is aan de geënquêteerden de concepttekst van de nieuwe AV voorgelegd. Dit in tegenstelling tot de voorgaande vragen waarbij slechts de ten tijde van het onderzoek vigerende AV werd voorgelegd.

20 Ook kan worden overwogen om overeenkomstig het internationale verklaringstelsel stringent te verwoorden dat aan de samenstellingsverklaring geen zekerheid kan worden ontleend omtrent de getrouwheid van de verantwoording.